

Az Országos Széchényi Könyvtár zenei gyűjteményének fejlődése az elmúlt tizenöt évben

VÉCSEY JENŐ

Előljáróban mindjárt három rideg tényre szeretnénk rávilágítani:

1. A Zeneműtár 1945-ben és 1956-ban a könyvtár osztályai közül a legsúlyosabb veszteségeket és sérüléseket szenvedte el.

2. 1945 és 1953 között a zenei gyűjtemény öt költöztetésen esett át.

3. Már a negyvenes évek végén felmerült a könyvtár különböző gyűjteményei között a gyűjtőkör elhatárolásának problémája. A Zeneműtár — mint különgyűjtemény — a kérdés rendezésétől csak profiljának megszükitését várhatta. A gyűjtőkörök elválasztásának gyakorlati keresztülvitele azóta bebizonyította a maga előnyeit s ma már minden lokálpatriotizmustól mentesen állapíthatjuk meg, hogy az ötvenes évek elejétől fokozatosan végrehajtott átcsoportosítások általában tisztább és előnyösebb helyzetet teremtettek a különböző jellegű könyvtári anyag feldolgozásának és megtalálásának szempontjából. Mindez azonban, mint utaltunk rá — állományunkat tekintve — effektív csökkenést, redukciót jelentett gyarapodás helyett.

A fentiekből a legtermészetesebben azt a következtetést vonhatnánk le, hogy mindhárom tényező a Zeneműtár állományának alapos megcsappanásához, értékben való elszegényedéséhez vezetett.

Ezzel a feltevessel szemben viszont a valóságos helyzet arról tanúskodik, hogy jelenleg a gyűjtemény értéke szinte felbecsülhetetlenül nagyobb, mint a második világháború idejében volt, térfogat szempontjából pedig a benne őrzött anyag az addiginak sokszorosára emelkedett.

Szándékosan utaltunk először az értékre s másodsorban a mennyiségre. Ismertetésünk során is ezt a szempontot igyekeztünk előtérbe helyezni.

Az Országos Széchényi Könyvtár 1957. Évkönyvében *J. Hajdu Helga* *A Kézirattár állományának gyarapodása a felszabadulás óta* c. cikkének elején ezt olvashatjuk: „A kéziratok egy része vétel útján került a könyvtár tulajdonába. A kéziratgyűjtemény több írói hagyaték-
kal, valamint jelentős egyes darabokkal örökösök, magánosok adományaiból is gyarapodott. Kisebb-nagyobb tételeket adtak át olyan intézmények, ill. közgyűjtemények is, amelyeknek nem céljuk és feladatuk kéziratok gyűjtése. Jelentős mértékben növekedett továbbá a kézirattár állománya az antikváriumok államosítása, valamint szerzetesi és volt főúri könyvtárak s elhagyott javak köztulajdonba vétele által. Számos, a tudományos kutatás számára csak nehezen, vagy olykor hozzá sem

férhető kéziratok emléke, történelmünk és irodalmunk sok forrásértékű dokumentuma vált így az egész nemzet közkincsévé.”

Tömörebben és világosabban a Zeneműtár részéről sem foglalhatnánk össze az elmúlt évek gyarapodásainak leglényegesebb körülményeit és formáit — csupán annyit tehetünk még hozzá, hogy a benne foglaltak nemcsak a kéziratokra, de a muzeális jellegű zenemű-nyomatványokra is éppúgy érvényesek —, s a magunk esetében az „írói hagyaték” meghatározást a „szerzői hagyaték” kifejezéssel helyettesíthetjük.

Amikor eredeti célunkhoz híven, a hatalmas méretű anyagból csak a jelentős darabokat, vagy a nagyobb terjedelmű hagyatékokat emeljük ki, az áttekinthetőség érdekében elkülönítjük azokat a csoportokat, amelyekben belül ezekről részletesebben szólnunk. A csoportokon és azok további tagolásain belül a gyarapodás időrendi szempontja helyett az anyag jellege szerint kíváncszott a felsorolás.

1. *Esterházy-gyűjtemény*. A volt *Esterházy-gyűjtemény* (az ún. *Esterházy-archívum* zenei része) 1949-ben került az Országos Széchényi Könyvtár állományába. E gyűjtemény anyaga öt, jelleg szerint egymástól elkülöníthető csoportra oszlik:

- a) autográf kompozíciók,
- b) kéziratok másolatok,
- c) nyomtatott zeneművek,
- d) *Haydn*-analekták,

[e] egy ún. „Acta Musicalia” jelzetű levéltári anyag].

Az első négy csoport darabjait a Zeneműtár vette át és dolgozta fel, míg az „Acta Musicalia” jelzetű, mintegy 70 fasciculusból álló gyűjtemény a könyvtár Színháztörténeti Osztályán nyert elhelyezést. (Ez az anyag, elnevezésén túlmenően, az egykori rezidencia színházi vonatkozásait is felöleli s a volt *Esterházy-levéltár* válogatott aktáiból tevődik össze.)

A volt *Esterházy-gyűjtemény* legértékesebb részét kétségtelenül az a) csoport eredeti kéziratok alkotják, amelyeknek szerzői közül az alábbiakat emeljük ki: *Joseph Haydn*, *Michael Haydn*, *Gregor Werner*,¹ *Johann Joseph Fux*,² *Johann Georg Albrechtsberger*, *Carl Ditters von Dittersdorf*, *Franz Xaver Süssmayr*.

E válogatott névsorból is kiemelkedik *Joseph Haydn* neve, akinek 63 önálló eredeti kéziratok műve (vagy töredéke) és több mint 20, idegen szerzők operáiban fellelhető autográf részlete a Zeneműtár *Haydn*-anyagát világviszonylatban is az elsők közé emeli.³

Haydn eredeti kéziratok művei közül talán első helyen kell felsorakoztatnunk operáinak partitúráit, amelyek közül kettő csaknem teljes, négy pedig kisebb mértékben hiányos. A *La canterina* című, 1767-ben komponált s „intermezzo”-ként jelölt opera autográf anyagából mindössze két lap hiányzik, míg az 1773-ból származó *L'infedeltà delusa* című, ún. „burletta”⁴ anyaga lényegében teljes, csupán ma már valószínűsíthető nyitánya és közzenéje nem található az autográf vezérkönyvben. (A külföldi másolatok és rekonstrukciók alapján e művek hiányzó részeit fényképmásolatokkal pótolhattuk.)

A négy hiányos, de a művek jelentős részét tartalmazó opera-partitúra: *Lo speziale* (1768),⁵ *Le pescatrici* (1770), *Il mondo della luna* (1777) és *La fedeltà premiata* (1780).

Az operák autográf anyaga nemcsak azért értékes elsősorban, mert *Haydn* azokat Magyarországon írta s itt is került sor bemutatásukra, hanem mert a szimfónia és vonósnégyes nagymesterének egy jóformán teljesen elfelejtett műfajáról van szó, amely életében és *œuvrejében* igen jelentős szerepet játszott. Az operák legnagyobb része úgyszólván napjainkig kiadatlan maradt. (Az új *Haydn*-összkiadás — magyar közreműködéssel — már erre az autográf-anyagra támaszkodik.)

A *Haydn*-autográfok további sora — műfaj szempontjából — elég nagy változatosságot mutat. A fenti opera-anyaghoz műfajilag csatlakozó áriákon, kórusműveken, valamint az egyházi szerzeményeken kívül a hangszeres művek jelentenek nagy értéket, így szimfóniái (köztük a *Le midi* és az *Abschied*), 2 vonósnégyese (Op. 77. No. 1—2.) s egyéb kamarazene-művei. Mint érdekességet említjük fel a *Hungarischer National Marsch* 1802-ből származó, fúvókra írott mű partitúráját.

A b) csoport egykorú másolatok kéziratai között 21 olyan operát találunk, amelyek más szerzők művei s amelyekben *Haydn* kisebb-nagyobb betéteket helyezett el, vagy azokban áthangszereléseket, korrekciókat végzett. (*Anfossi*, *Cimarosa*, *Dittersdorf*, *Guglielmi*, *Righini*, *Salieri* stb.) E részek — *Haydn* eredeti kézírásai lévén — itt kívánkoztak felemlítésre s hozzá kell tennünk, hogy jelentőségük két szempontból is fontos: egyrészt az 1959-ben szerkesztett *œuvre-jegyzék*³ elkészítéséig e részek sehol sem jelentek meg, s részletes regisztrálásukra sem kerülhetett sor — másrészt igen jellemző dokumentumokként foghatók fel *Haydn* magyarországi operakarmesteri működése szempontjából.⁶

Az önálló autográf-műveken, valamint az egyes betéteken, javításokon kívül a volt *Esterházy*-gyűjtemény b) és c) csoportjaiban — vagyis az egykorú másolt és nyomtatott anyagban — találhatók még egyéb, *Haydn* kezétől származó bejegyzések, de ezeknek terjedelme és jelentősége már jóval csekélyebb, s rendszerint csak névaláírásra, számjelzetre stb. szorítkoznak.

Az autográf-anyag már említett további szerzői közül *Gregor Werner*, *Michael Haydn* és *Johann Georg Albrechtsberger* összesen mintegy 700 teljes, ill. részben autográf művét — nagyrészt kiadatlan *œvrejük* szempontjából — elsőrendű forrásanyagnak tekinthetjük.

Gregorius Joseph Werner (1695?—1766), mint *Joseph Haydn* elődje működött az *Esterházyak* szolgálatában; kéziratos hagyatéka elsősorban az egyházi műfajok területén igen számottevő.

Johann Michael Haydn (1737—1806), *Joseph Haydn* testvéröccse — aki néhány évig *Nagyváradon* is működött — több mint 100 eredeti kéziratos kompozíciójával szerepel gyűjteményünkben (operák, egyházi művek, szimfóniák, verseny- és kamarazeneművek). A művek közül megemlítjük *Andromeda e Perseo* és a *Mithologische Operette* c. színpadi szerzeményeit, *D-dúr fuvolaversenyét* (*Concerto per il flauto traverso*), *nagyvárad* (B-dúr) *hegedűversenyét* s mint érdekességet: magyaros rondójú d-moll szimfóniáját.

ma Eccelso e quattro coraa.

Vcl. I

Vcl. II

Vcl. III

Cello

Bassi

Flauto

Oboe

Fagotto

Michael Haydn nagyváradi hegedűversenyének utolsó lapja. Eredeti kézirat (1760)

Johann Georg *Albrechtsberger* (1736—1809), akit a *Haydn—Mozart—Beethoven* triászhoz sok kapcsolat fűzött, korának egyik legkiválóbb teoretikusa, orgonistája és egyházi szerzője volt. Autográf művei megoszlanak az egyházi és világi műfajok között. Concertoi és kamarazene-művei — hangszerösszeállításukat tekintve is — változatos és gazdag képet nyújtanak.

b) Az *Esterházy*-gyűjtemény másolt kéziratos anyagából is elsősorban *Joseph Haydn* műveit emelhetjük ki. Az egykorú másolatok között sok olyan akad, amely az eredeti kézirat elpusztulása, vagy eltűnése folytán autográf értékűnek számít. A *Haydn*-művek másolatai (több mint 100 db.) között, autenticitás szempontjából *Haydn* kopistái: a két *Joseph Elssler*, *Johann Elssler* és *Schellinger* kézírásai jelentősek. (E helyen kell megemlékeznünk *Haydn baryton-trió*inak egykorú, díszes bőrkötésű szólamkötetéről. A baryton szólamkötet elején láthatjuk *Haydn* jellegzetes autográf feliratát: *di me Giuseppe Haydn.*)

Ami a másolatot hangjegyanyag egészét illeti, ez megoszlik az operák, áriák, egyházi művek, szimfóniák, kamarazeneművek és egyéb, a 18. század jellemző műfajai között, s főként e századnak osztrák-német, olasz és francia szerzőitől ered. Az állomány, ha kisebb mértékben is, de kiterjed a 19. század első felének opuszaira is. A másolatot anyag az eszterházi és kismartoni darabokon kívül nagyobbreszt bécsi és olaszországi eredetre vall, a művek komponistái közül álljanak itt az alábbiak: *Anfossi*, *Bianchi*, *Boccherini*, *Boieldieu*, *Campra*, *Cimarosa*, *Dittersdorf*, *Galuppi*, *Gassmann*, *Gluck*, *Grétry*, *Guglielmi*, *Hasse*, *Händel*, *Hummel*, *Jomelli*, *Lully*, *Majo*, *Mozart*, *Paisiello*, *Perez*, *Piccini*, *Pugnani*, *Rameau*, *Righini*, *Rossini*, *Salieri*, *Sarti*, *Süssmayr*, *Traetta*, *Weigl*, *Zingarelli* stb.

A c) alatt jelzett nyomtatott zeneművek csoportja számbelileg kisebb, mint a kéziratos anyagé. Műfajok tekintetében igen változatos és szerzőik szerint elég nagy kort ölel fel (*J. S. Bach* és fiai, *Beethoven*, *Cherubini*, *Cimarosa*, *Clementi*, *Gyrowetz*, *Grétry*, *Haydn*, *Händel*, *Hummel*, *R. Kreutzer*, *Krommer*, *Mozart*, *W. Müller*, *Paer*, *Pleyel*, *Sarti*, *Vaňhal*, *Weigl* stb.) *Joseph Haydn*nak mintegy ötven műve szerepel e nyomtatványok között, első és korai kiadások alakjában (*Artaria*, *Breitkopf—Härtel*, *Corri—Dusseck*, *Hoffmeister*, *Longmann—Broderip*, *Mollo*, *Napier*, *Pleyel* stb.).

A d) pont alatt említett *Haydn*-analekta csoport a Zeneműtár azon csekélyszámú gyűjteményei közé tartozik, amelyek vegyes muzeális anyagot tartalmaznak s amelyeknek együtttartása ilyen formában indokolt. Ez a kis gyűjtemény *Joseph Haydn* személye körül csoportosul. Autográf szövegmásolatát éppúgy megtaláljuk darabjai között, mint hegedűjének húrjait. A 22 tételt tartalmazó anyagból főlemlítést érdemelnek ezeken kívül bécsi, amszterdami és párizsi díszoklevelei, kortársainak és tanítványainak hozzá írott kompozíciói, versei stb. Muzeális szempontból nagy értékű a *J. J. Fux* művei alapján összeállított ellenponttani *Elementarbuch*-jának *Magnus*-féle kéziratos példánya és a *Die Schöpfung* *Gottfried van Swieten* által átdolgozott szöveggönyvének kézirata.

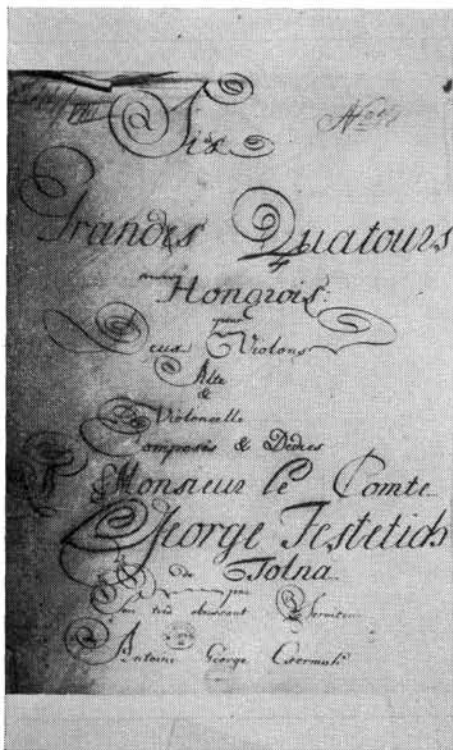
(Az e) pont alatt említett „Acta Musicana” gyűjteményt — mint utaltunk rá — színházi vonatkozásainál fogva könyvtárunk Színház-történeti Osztálya őrzi.)

Az Esterházy-gyűjtemény zenei anyaga — tekintettel arra, hogy nagyrésze az Országos Levéltár letétjeként vészelte át a második világháború eseményeit — kevésbé károsodott és ritkult meg, mint a könyvtári anyag általában. Zenei vonatkozásban különösen éreztetik hiányukat a könyvtár egykori libretto-gyűjteményének darabjai, amelyekről ma már csak fennmaradt,⁸ vagy rekonstruált jegyzékek,⁹ adhatnak képet számunkra.

2. *Festetics-gyűjtemény.* A keszthelyi Helikon-könyvtár (volt *Festetics-könyvtár*) zenei gyűjteményét 1948-ban vette át az Országos Széchényi Könyvtár, válogatott részét letétként őrzi a Zene-műtár. A mindössze pár ezer darabot számláló gyűjtemény történeti szemmel nézve érdekes, de egyben hézagos képet nyújt a szemlélőnek. A *Festetics György* (1755—1819) által alapított „Muzsika Oskola”¹⁰

és a könyvtár zenei gyűjteményének kialakítása¹¹ kezdeményeket jelentettek, amelyeknek az alapító után nem akadt folytatójuk — sőt, úttörő jellegű tudományos alapítványai és szépirodalmi patronálásaihoz mérten (Helikoni ünnepek), maga *Festetics György* sem úgy bontakozik ki előttünk a dokumentumok tükrében, mint aki a zeneművészet komoly kultuszának meghonosítását elsőrendű szívügyének tekintette volna.

A régi, s főként a magyar vonatkozású anyag mindenesetre sok értékes muzeális darabot tartalmaz s különösen jelentősek számunkra a korai verbunkos idejéből származó kiadványok (köztük *Kauer*, *Berner*, *Bengraf* művei, a *Galántai táncok*, a *22 Originelle Ungarische Nationaltänze* stb.). Ugyancsak muzeális jellegűek a helybeli „Muzsika Oskola” egykori vezetőjének, *Stärk Péter*nek kompozíciói, továbbá *Bihari*, *Csermák*, *Gáti*, *Hummel*, *Kreith*, *Ruzitska Ignác*, *Spech János* stb. művei. A kéziratok anyagban *Druschetzky György* 76 kompozíciója található meg (legnagyobb részét fúvóhangszerekre írott partitái) s külön ki kell emelnünk *Csermák Antal* eredeti kézirat vonósnegyesét, valamint egy, a 19. század elejéről származó, táncdarabokat tartalmazó gyűjteményt.¹²

Csermák Antal: *Six Grands Quatuors Hongrois* c. kézirat szerzeményének címlapja

Hasonlatosan az *Esterházy*-gyűjtemény másolt kéziratához, a *Festetics*-könyvtár zenei anyagában is találunk egykorú értékes kópiákat a 18. század népszerű szerzőitől, amelyek között *Mozart* és *Haydn* kamarazene-műveinek másolatos szólamait említjük meg (utóbbi mesternek az egykori *Fürnberg*-hagyatékából származó darabjaival).

A későbbi, a 19. század második feléből származó művek — ha számbelileg nem is jelentéktelenek, már vegyes értékűek és a századforduló tipikus felhígulásába vezetnek. Az *Esterházy*- és *Festetics*-gyűjtemény összevetése is pregnánsan érezteti azt a különbséget, amely a két család rezidenciái között, az aktív és magasfokú művészi zenélés kultuszának múltja, állandósága és szervezettsége terén fennállott.

3. *Színházzenei gyűjtemény*. Tömeg és térfogat szempontjából a Zeneműtár színházzenei anyaga jelenti az utóbbi 15 esztendő legnagyobb méretű gyarapodását. Anyaga mind eredetére, mind összetételére nézve a legvegyesebb. Alapját a Népszínház és a Nemzeti Színház muzeális anyaga képezi, amelyhez hozzátársult a jellegben teljesen hasonló *Krepcsányi*-féle hagyaték. E 3 gyűjtemény, amelyeknek állományában vegyesen foglal helyet az operák, népszínművek, operettek és egyéb zenés színjátékok zenei anyaga, elsősorban muzeális darabjai révén jelent értéket — míg a negyedik nagy forrás: a volt színház-irodák zenei állománya, csekély kivétellel elsősorban az elmúlt évtizedek darabjainak kísérőzenéit, betéteit tartalmazza.

A műfajok változatain túl, az egyes darabok kottás anyaga formai szempontból is igen sokrétű. (Eredeti és másolt kéziratot vezérkönyvek, nyomtatott és kéziratot szólamanyag, kéziratot zongorakivonatok, kéziratot magyar szöveget tartalmazó nyomtatott zongorakivonatok stb.)

Az egész anyagot tekintve, számunkra elsősorban annak magyar vonatkozású része értékes. Ez a szempont érvényesül azoknak a látszólag jelentéktelen, nyomtatott zongorakivonatoknak összegyűjtésekor is, amelyek idegen szerzőktől erednek, de kézzel beírott magyar szövegeket tartalmaznak. E darabok nagyrészének magyar szövege meg sem jelent, esetleges sűgőpéldányaik sem lelhetők már fel —, így a betétek magyar szövegeinek forrásaként foghatók fel.

A több mint 3000 darabból, műfajok szerint 3 nagy csoportot alkotunk:

- a) operák,
- b) operettek és zenés színművek,
- c) népszínművek.

a) Az operák területén, a magyar műveket illetően, aránylag a legkisebb a gyarapodás. (Ellentétben a külföldi szerzők operáinak zongorakivonatot és sok esetben magyar szöveggel is ellátott példányaival, amelyeknek száma igen jelentős és hézagpótlást jelent állományunk számára.) Hogy a magyar anyag miért oly csekély, annak magyarázatát abban kell keresnünk, hogy a Nemzeti Színháztól független Operaház megalakulása együtt járt az operák zenei anyagának átadásával. A Nemzeti Színház gyűjteményében maradt néhány mű zenei anyaga (*Császár*

György, Doppler Károly, Mátray Gábor, Zichy Géza stb. operáiból) nyilvánvalóan nem képviseli az egykori magyar opera-repertóriumot —, bár muzeális értéket jelentenek s köztük például Mátray (Rothkrepf) Gábor Csernyi György dalművének kéziratosa a magyar operatörténet legkezdetibb korszakának szempontjából nagyjelentőségű.¹³

A Magyar Állami Operaház már muzeálissá vált kéziratosa zenei anyagának átvétele elvileg tisztázott kérdés — az időközben végrehajtott hatósági revízió is az anyagnak részünkre való átadását javasolta —, pillanatnyi helyviszonyaink azonban útját állják egy ilyen nagyméretű és egyben értékes gyűjtemény elhelyezésének. (A már említett Krecsányi-féle hagyatékot sem tudtuk saját raktárainkban elhelyezni.) Opera-gyűjteményünk teljes kiépítése tehát minden valószínűség szerint csak helyviszonyainknak végső rendezése után valószínűsíthető.

b) Színházzenei gyűjteményünk operett-anyagáról szólva, e téren is elsősorban a magyar művekre hivatkozunk — továbbá az idegen anyag magyar szöveggel ellátott példányaira.

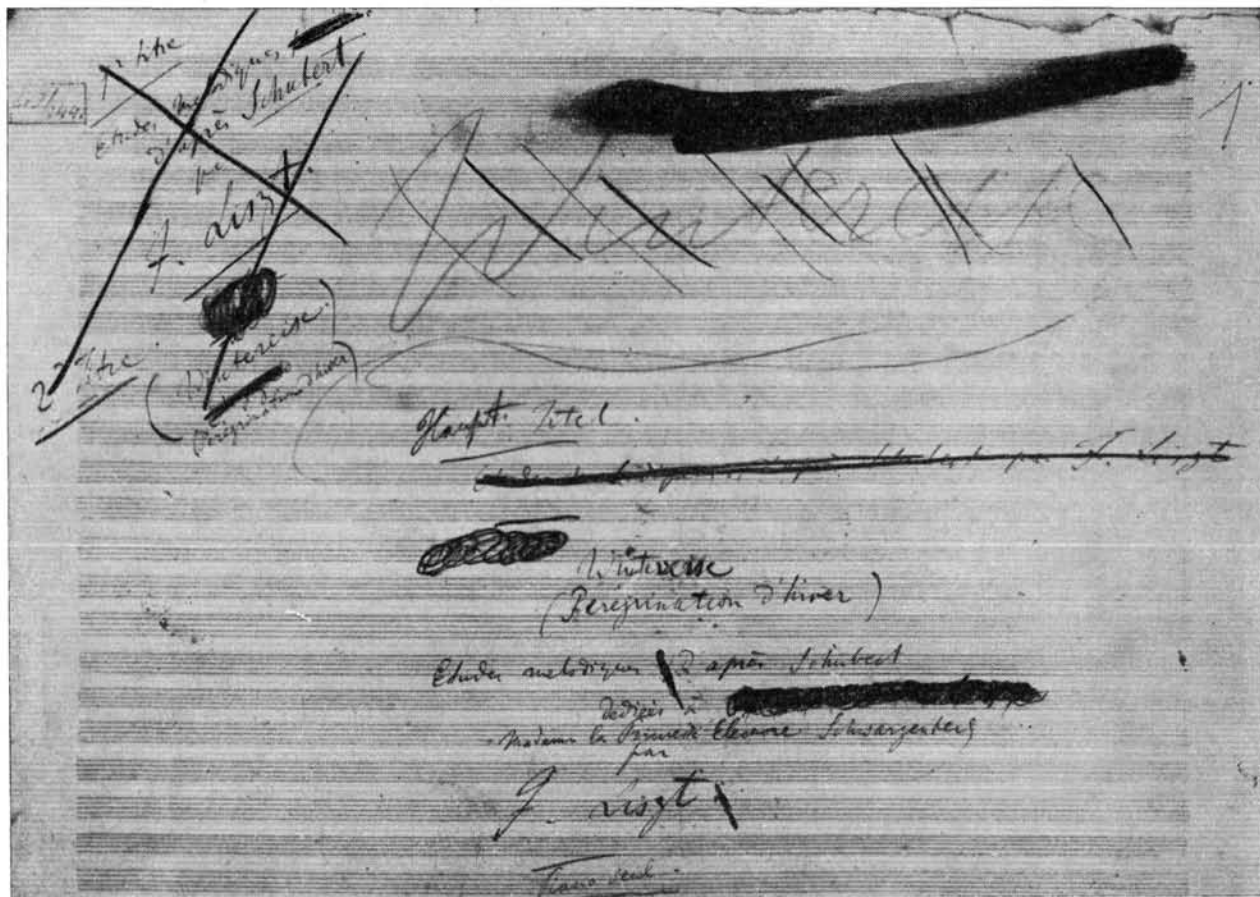
A magyar és külföldi anyag egyaránt gazdagnak mondható s magában foglalja a legrégebb szerzők darabjait éppúgy, mint az elmúlt évek termését.

c) A népszínművek zenei anyaga zenetörténetünk és zenefolklorisztikai kutatásaink szempontjából is összehasonlíthatatlanul fontosabb az operettek zenei hagyatékánál. E csoportban első helyen Erkel Ferenc, Erkel Gyula és Erkel Sándor nevét említjük fel —, mellettük számos, saját korukban népszerűvé vált szerzőtől őriz gyűjteményünk kéziratosa és nyomtatott zenei anyagot (Aggházy Károly, Allaga Géza, Bognár Ignác, Bokor József, Dankó Pista, Egressy Béni, Káldy Gyula, Serly Lajos, Szentirmai Elemér, Szerdahelyi József stb.).

4. *Szerzői hagyatékok.* Az utolsó tizenöt év alatt, a vétel vagy ajánlás útján szerzett, vegyes provenienciájú anyag annyira sokrétű, hogy az áttekinthetőség valamiféle formájának érdekében szükségesnek látszott azt elsősorban szerzők nevei szerint csoportosítani. (A csoport címe azonban approximatív jellegű, mert nemcsak hagyatékokról van szó, hanem még élő szerzők műveiről is, valamint olyan gyűjteményekről, amelyek vegyes tartalmúak s nem pusztán a hagyatékozó műveit tartalmazzák.)

a) *A Bécsi Liszt-hagyaték.* A Népművelési Minisztérium 1954-ből származó ajándéka, amikor a Liszt Ferenc unokatestvérével, dr. Liszt Eduárdal kötött s az átadó részére életjáradékot biztosító szerződés értelmében a hagyatékot Bécsből Magyarországra hozatta. A gyűjtemény leltára 244 tételt tartalmaz és a következő részekre oszlik:

1. emléktárgyak és személyes dokumentumok,
2. könyvek,
3. zeneművek,
4. kéziratok.

Liszt Ferenc által átdolgozott Schubert-mű, a Winterreise címlapja

Az emléktárgyak közül legértékesebb a Liszt Eduard bécsi, Schotenhof-beli lakásából származó „Streicher”-zongora, amelyet kiegészítenek az ottani Liszt-szoba egyéb emléktárgyai (képek, metszetek, dísz-tárgyak). Külön említést érdemel Liszt Ferenc bronzból készült úti író-készlete. A könyvanyag, kor szempontjából nagy skálát mutat, Liszt életének idejétől szinte napjainkig, s nagyjából részben Liszt-vonatkozású —, a művek jelentős része azonban könyvtárunk anyagában is fellelhető. Hasonló a helyzet a zeneművekkel is, míg a kéziratos anyag gyűjteményünk szempontjából komoly gazdagodást jelent. Liszt Ferencnek id. Liszt Eduardhoz írott 22 levelén kívül a Schubert: Winterreise-ciklus darabjainak Liszt által való átdolgozásait kell megemlítenünk. A hagyatéknak ugyancsak értékes részét képezi a különböző újságkivágatokból, programokból, egyéb aprónyomatványokból és családi fényképekből álló, Liszt Eduard által válogatott gyűjtemény.

b) A Csuka Béla-hagyaték. Ezt a nagyértékű és sokrétű gyűjteményt az 1957. évben elhunyt kiváló gordonka- és gambaművész testvére, L. Csuka Erzsébet adta át intézményünknek a művész végakarata szerint. A hagyatékozó — éppúgy, mint a bécsi Liszt-hagyaték esetében — kidomborította az anyag együttartásának óhaját.

A gyűjteményt már egykori tulajdonosa is két részre osztotta: könyvek (folyóiratok) és zeneművek csoportjára. A könyvek sorában különös értéket képvisel a gordonka, gamba és baryton összegyűjtött irodalma, sokszor a gyűjtő eredeti lemásolásában. Hasonló a helyzet a zeneművek terén is, ahol azonban a művek nagyobb számával találkozunk. Csuka Béla saját kézírásában őrzi a gyűjtemény Haydn nagy alaposság-gal összegyűjtött baryton-műveit és a művek jegyzékét.¹⁴

Csuka Béla, szakterületének nemcsak művésze, de tudósa is volt és hagyatékozása egyik főcéljának tekintette, hogy e Magyarországon annyira feledésbe merült hangszerek felélesztése terén gyűjteményének anyaga segítse a jövő kutatóit és művészeit.

c) Dohnányi Ernő kéziratos művei az 1958. év folyamán kerültek állományunkba. Dr. Kováts Ferencné (sz. Dohnányi Mária) 17, Dr. Manninger Vilmosné 5 db autográfot ajándékozott gyűjteményünknek. A partitúrák között találjuk Dohnányi egyik operáját (*Simona néni*), pantominjét (*Pierette fátyola*), ünnepi miséjét, Gyermekdal-variációit, e-moll zongoraversenyét, vonósnégyeseit, zongorakvintettjét és egyéb kamarazene-műveit. Műveinek sorát népdalfeldolgozásai, karácsonyi énekei és zongorára szerzett koncert-darabjai egészítik ki.

d) A Ferdinand Bischoff-féle kéziratokat (9 db) vásárlás útján szerezte meg gyűjteményünk. A kéziratok W. A. Mozart atyjának, Leopold Mozartnak, Süßmayrnak, Stadlernek és Mozart fiának kezétől származnak.¹⁵

e) Kerner István kéziratos kompozíciói. Kerner István (1867—1929), operaházunk kiváló karmestere mint zeneszerző is működött, szerzeményei vétekként jutottak gyűjteményünk anyagába. Közöttük találjuk összegyűjtött zongora-, orgona- és énekkompozícióit, továbbá Az ércember c. balettjének és Nausikaa c. pantomimjének kéziratait.

f) Poldini Ede (1869—1957) művei közül legnépszerűbb operájának,

a *Farsangi lakodalom*-nak és *Himfy c.* dalművének eredeti kéziratos vezérkönyveit szintén vásárlás útján szereztük meg.

g) *Major J. Gyula* (1858—1925) autográf kompozícióit a zeneszerző fia, *dr. Major Ervin* ajándékozta Zeneműtárunknak. A művek között találjuk szimfóniáit, zenekari versenyműveit, valamint *Széchy Mária*, *Erzsike* és *Mila c.* operáit.

h) *Ruzitska György* (1788—1869) zeneszerző kézirataihoz *dr. Ruzitska Lajos* ajándékként jutott gyűjteményünk. Eredeti kompozícióin kívül *Erkel* műveinek átiratait említjük meg. *Dr. Ruzitska Lajos* ezenfelül külön gazdag dokumentációs anyagot juttatott a Zeneműtárnak a *Raczel*-művésztestvérek életére és működésére vonatkozólag.

j) *Vavrinecz Mór* (1858—1913) zeneszerzőnek, a Mátyás-templom egykori karnagyának zenei hagyatékát a *Vavrinecz*-család ajándékként kapta meg gyűjteményünk. A nagyméretű hagyatékból, 15 színpadi művén, számos szimfónikus, kamarazene- és szóló-hangszerekre írott kompozícióin kívül egyházi művei jelentősek: misék, Requiem, Stabat Mater, Christus-oratórium stb.

k) *Siklós Albert* (1878—1942) zeneszerzői hagyatéka a zeneszerző özvegyének ajándéka. Több mint 200 autográf műve között találjuk színpadi, zenekari és kamarazene-műveit, számos hangszeres darabját és dalkompozícióját. Az eredeti műveket más szerzők műveinek hangszereléseivel egészítik ki (*Chopin, Goldmark, Mendelssohn, Schubert, Schumann*).

Kiegészítésül még arról szeretnénk szólni, hogy a volt *Léederer*-könyvtár és az antikváriumok zenei anyagának beolvasztása révén nyomtatott zeneműveink gyűjteménye — amely 1945-ig meglehetősen szegény volt külföldi vonatkozásban — igen jelentős mértékben kiegészült e tekintetben. A preklasszikusoktól a modern szerzőkig viszonylagosan gazdag anyaggal sikerült a nagy hézagoknak legalább egy részét eltüntetnünk.

Beszerzési kereteink és a külföldi csere-kapcsolatok bővülése folytán az 50-es évektől kezdve lényegesen javult a külföldi művek gyarapításának ügye. Bár a Zeneműtár gyűjtőköre elsősorban a magyar és magyar vonatkozású művekre terjed ki, a gyakorlat mégis azt mutatja, hogy a külföldi zene leglényegesebb művészi dokumentumai sem hiányozhatnak gyűjteményéből. Itt főként az egyes nagy szerzők kritikai összkiadásaira kell utalnunk s ezen a téren, a legutolsó évek során folyamatosan szereztük be a *Bach, Händel, Haydn* és *Mozart*-összkiadások eddig megjelent köteteit.

Hasonló hézagpótlás történt az 50-es évek során segédkönyveink vonalán. Az eredetileg is igen hézagos és a háború folyamán még hiányosabbá vált állomány lényeges felújításra és kiegészítésre szorult. A helyzet ma sem egészen kielégítő, de folyamatos és állandó javulást ígér.

1956 óta a Zeneműtár a hanglemezeket is gyűjti. Ez időtől kezdve ugyanis minden itthon gyártott hanglemezből egy darab kötelespéldányában részesül. A kezdet igen szerény, de remélhetőleg minél előbb javulni fog e téren is a helyzet. (Ha kottákból két kötelespéldányt ör-

zünk s egy harmadikat még a Debreceni Egyetemi Könyvtárnak is küldünk, a kopásnak, rongálódásnak és törésnek kevésbé ellenálló hanglemezek területén nyilvánvalóan még fokozottabb biztosításra volna szükségünk —, de minimálisan olyan mértékűre, mint a nyomtatványok esetében.)

A hanglemezek szervezett alapokon nyugvó gyűjtésének megindításával mindenesetre egy több mint félévszázados mulasztást pótolunk. S ha a gyűjtés megindult, a múlt még beszerezhető felvételeit legalább olyan mértékben kell összegyűjtenünk, vagy átjátszatnunk, hogy az előző évtizedek legjelentősebb magyar művészi produkcióit megmenthessük a jövő számára.

A külföldi magyar vonatkozású hanglemez-anyag gyűjtése is hasonló alapon képzelhető el, mert a magyar szerzők és előadó művészek olyan mértékben szerepelnek külföldön, hogy minden magyar vonatkozású darab beszerzése szinte képtelen és sok tekintetben fölösleges vállalkozásnak bizonyulna. A Zeneműtár — jelenlegi beszerzési keretei között — mindenesetre elkezdte mindkét irányú gyűjtőmunkáját.

Az állomány általános bővülése és a művek háborús rongálódásai egyaránt megnövesztették gyűjteményünk restaurálási és kötészeti igényeit. A sérülések mennyiségéhez és méreteihez viszonyítva, a helyreállítás gyorsan folyik s főként régi kéziratos anyagunk, valamint az *Esterházy*-állomány darabjainak szakszerű restaurálása, gyűjteményünk nemzetközi érdekelttségének megfelelő színvonalát tudja demonstrálni, külsejében is.

Állományvédelemnek számít a muzeális darabok mikrofilmezése is. Kézirataink közül eddig több, mint 1100 mű került felvételre (köztük sok igen terjedelmes és többrészes opera és oratórium partitúrája, ill. szólamanyaga). A néhány éve elért folyamatosságot a legutóbbi idők igen sűrű és terjedelmes anyagot érintő külföldi kérései mérsékeltek ugyan, de nem állították meg, s különösen az 1959-es *Haydn*-év zárulásával remélhető az eredeti tempó további biztosítása. (Szükséges, hogy a kéziratos anyag legértékesebb része után mielőbb sor kerüljön a muzeális nyomtatványokra is.)

Ha a fentiekben állományunk örvendetes gyarapodásáról, konzerválásáról szoltunk, bizonyos mértékben szeretnénk arról is beszámolni, hogy mindez az anyag mennyire áll kutatóközönségünk rendelkezésére s hogy ilyen vonatkozásban az elmúlt tizenöt év során volt-e fejlődés a régi viszonyokhoz mérten.

Lényeges szempontnak tartjuk, hogy a kutató megfelelő eligazításán és kiszolgálásán túlmenően, feltárásaink színvonala, katalógusaink és jegyzékeink alapossága tekintetében is fejlődést mutathassunk ki a múlthoz képest. Ez egyúttal a kutatásra is szuggesztíven hat s előbb-utóbb kialakítja azt a légkört, amelyben kutató és könyvtáros egyszinten válhatik egymás segítségére. A Zeneműtár 1945-ben bekövetkezett modernizálása ilyen elképzelések alapján indult el — s a kutatók számának megnövekedése, a törzskutatók állandósága, a bel- és külföldi megkeresések és dokumentációk száma mutatja, hogy gyűjteményünk, meg-

növekedett anyagával egyre nagyobb szerepet játszik a hazai és külföldi zenekutatás szempontjából.

Hogy a művek tudományos feldolgozásán kívül azoknak művészi felélesztése is legalább olyan fontos cél lehet, ennek tudatosítását azok a kezdeményezések indították el, amelyek bizonyos művészek részéről úttörő módon jelentkeztek és a feltámasztott remekművek maguk szolgáltatták a legjobb propagandát régóta szunnyadó társaik felébresztésének ügye mellett.

Célunk nem is lehet szemellenzősen egyirányú. A zenetudomány végső céljaként a zenét, mint művészetet szolgálja —, ha sokszor olyan is a látszat, mintha öncélúan járná útját. Gyűjteményünk akkor tölti be szerepét és hivatását igazán, ha a zenetudomány számára éppúgy biztosítja a dokumentumok hozzáférhetőségét, mint a művészet számára az értékes előadási anyag feltárását.

Jegyzetek

1. Az autográfok régi szignatúráit az OSZK állományába történt átvétel után a lehetőség szerint érintetlenül hagytuk. Az *Esterházy*-archivum szignatúrái — a kéziratos anyagot tekintve — a Ms. Mus. jelzeten belül I., II. és III. számokkal jelölték *Joseph Haydn*, *Michael Haydn* és *Gregorius Werner* műveit. E csoportok autográfjairól és legjelentősebb darabjairól a *Hárich* János által készített kiadatlan tematikus katalógusok gép-, ill. kéziratos példányait szintén a Zeneműtár őrzi. (A katalógusok keletkezésének időpontjai az említett szerzők sorrendjében: 1928, 1931, 1932.)
2. L. *Kecskeméti* István cikkét u. ebben a kötetben.
3. *Haydn művei az Országos Széchényi Könyvtár zenei gyűjteményében*. *Falvy* Zoltán, *Kecskeméti* István, *Somfai* László és *Uhereczky* Klára közreműködésével szerk. *Vécsey* Jenő. Bp. 1959, Akadémiai Kiadó.
4. *Aki hátlen, póruljár* — címmel, magyar szöveggel először a Magyar Rádió mutatta be 1952-ben. (L. *Vécsey* Jenő: *L'infedeltà delusa*. *Haydn* operájának felújítása. Zenetudományi Tanulmányok 1. köt. 423. p. Bp. 1953. Akadémiai Kiadó.) — Az 1959. *Haydn*-év alkalmából a Magyar Állami Operaház tűzte műsorára.
5. Operaházunkban *A patikus* címmel került színre 1932-ben, *Robert Hirschfeld* átdolgozásában.
6. L. *Somfai* László: *Ismeretlen Haydn-kéziratok az eszterházi színház operarepertoárjából*. Zenetudományi Tanulmányok 8. köt. Bp. Akadémiai Kiadó. — *Bartha* Dénes—*Somfai* László: *Haydn als Opernkapellmeister*. Uo. (A tanulmányok írásának időpontjában sajtó alatt.)
7. *Valkó* Arisztid: *Haydn magyarországi működése a levéltári akták tükrében*. (Az 1761—1865. évek forrásadatainak közlésével. Zenetudományi Tanulmányok 6. köt. p. 627. Bp. 1957. Akadémiai Kiadó.
8. *Hárich* János: *Szövegkönyvgyűjtemény*. Összeáll. —. 1928. (Gépirat, az OSZK Zeneműtárának gyűjteményében.)
9. *Horányi* Mátyás: *Az Esterházy-opera*. (Az eszterházi és kismartoni hercegi

- színházak szövegkönyveinek jegyzékével.) Zenetudományi Tanulmányok 6. köt. p. 729. Bp. 1957. Akadémiai Kiadó.
10. Bónis Ferenc: *A keszthelyi Helikon-könyvtár magyar vonatkozású zenei anyagáról*. Új Zenei Szle. 1951. 2. sz. p. 22.
 11. *Festetics-levéltár*, 1302. fasc. (Kostyál István közlése.)
 12. Bónis Ferenc: *Magyar táncgyűjtemény az 1820-as évekből*. Zenetudományi Tanulmányok 1. köt. p. 697. Bp. 1953. Akadémiai Kiadó.
 13. Várnai Péter: *Egy magyar muzsikusz a reformkorban: Mátray Gábor élete és munkássága a szabadságharcig*. Zenetudományi Tanulmányok 2. köt. p. 231. Bp. 1954. Akadémiai Kiadó.
 14. Csuka Béla: *Haydn és a baryton*. Zenetudományi Tanulmányok 6. köt. p. 669. Bp. 1957. Akadémiai Kiadó.
 15. L. Major Ervin: *Mozart és Magyarország. (Mozart und Ungarn.)* Bp. 1956. Franklin ny. p. 12.

Die Entwicklung der Musikalien-Sammlung der Nationalbibliothek Széchenyi in den letzten fünfzehn Jahren

JENŐ VÉCSEY

Die Musikalien-Sammlung hat 1945 und 1956 unter allen Abteilungen der Bibliothek die schwersten Schäden erlitten. Trotz dessen überragt ihr jetziger Stand quantitativ, vor allem aber qualitativ den des Bestandes vor dem zweiten Weltkrieg. Die Bekanntmachung der durch Ankauf, Schenkung oder Tausch erworbenen handschriftlichen und gedruckten Musikalien, der Nachlässe von verschiedenen Komponisten, der ehemaligen residentiellen Sammlungen, usw. muß sich, infolge der großen Menge des Materials auf die bedeutendsten Sammlungen beschränken.

1. *Die Esterházy-Sammlung*. Der aus Musikalien bestehende Teil des einstigen Archives ging 1949 in den Bestand der Bibliothek über. Er umfaßt hauptsächlich autographe Kompositionen, handgeschriebene Kopien, gedruckte Musikwerke des XVIII. Jahrhunderts und sich an Joseph Haydn knüpfende Analekten. (Eine «Acta musicalia» betitelt Sammlung erlesenen Materials theatralischer und musikalischer Prägung wurde in der Abteilung für Theatergeschichte unserer Bibliothek untergebracht.) Den wertvollsten Teil der Sammlung stellen die autographen Kompositionen (Joseph Haydn, Michael Haydn, Gregor Werner, Johann Joseph Fux, Johann Georg Albrechtsberger, Carl Ditters von Dittersdorf, Franz Xav. Süssmayr, usw.) dar.

Außer 63 selbständigen Autographen Joseph Haydns müssen wir über 20, in Opern anderer Komponisten (*Anfossi, Cimarosa, Dittersdorf, Guglielmi, Righini, Salieri*, etc.) befindliche autographe Teile hervorheben. Seine Autographen umfassen eine ziemlich breite Skala verschiedener Kunstarten: außer zwei vollständigen (*La canterina, L'infedeltà delusa*), vier in kleinerem Maße unvollkommene Opern (*Lo speziale, Le pescatrici, Il mondo della luna, La fedeltà premiata*). Außer seinen Opern ergänzen Arien und Chöre Haydns vokale autographe Werke, hingegen enthält sein instrumentales Oeuvre Symphonien (darunter *Le midi*, und die *Abschieds-Symphonie*), Streichquartette und andere Kammermusik-Werke.

Von den Werken der bereits oben erwähnten Komponisten finden wir 700, teils vollständig, teils nur teilweise autographe Werke von G. *Werner*, M. *Haydn*, und J. G. *Albrechtberger* in der Sammlung.

Was das abgeschriebene Notenmaterial betrifft, so verteilt es sich unter Opern, Arien, Kirchenmusik, Symphonien, Kammermusikwerken oder Kompositionen anderer Kunstarten, welche hauptsächlich von österreichisch-deutschen, italienischen und französischen Komponisten des XVIII. Jahrhunderts herrühren. Außer den Stücken von *Esterháza* und *Kismarton (Eisenstadt)*, deutet das Material auf Wiener und auf italienische Herkunft. (Autoren: *Anfossi*, *Bianchi*, *Boccherini*, *Campra*, *Cimarosa*, *Dittersdorf*, *Galuppi*, *Gassmann*, *Gluck*, *Grétry*, *Guglielmi*, *Hasse*, *Händel*, *Hummel*, *Jomelli*, *Lully*, *Majo*, *Mozart*, *Paisiello*, *Perez*, *Piccini*, *Pugnani*, *Rameau*, *Righini*, *Salieri*, *Sarti*, *Süssmayr*, *Traetta*, *Weigl*, *Zingarelli* etc.)

Zahlenmässig bilden die gedruckten Musikwerke der einstigen *Esterházy*-Sammlung eine kleinere Gruppe. Hinsichtlich der Kunstarten ist auch dieses Material recht abwechslungsreich und nach den Komponisten geurteilt, erstreckt es sich auf eine ziemlich grosse Epoche. Unter den Drucken sind ungefähr 50 Werke von J. *Haydn* in Erst-, oder Frühausgaben (*Artaria*, *Breitkopf* — *Haertel*, *Corri-Dussek*, *Hoffmeister*, *Longman-Broderip*, *Mollo*, *Napier*, *Pleyel* etc.)

Die erwähnte *Haydn*-Analekten-Gruppe ist gemischten Inhalts, sowohl archivalischer, als bibliothekarischer Prägung. Aus dem 22 Posten enthaltenden Material sind die Wiener, Amsterdamer und Pariser Ehrendiplome, die *Haydn* gewidmeten Kompositionen, Gedichte und Gedenkzeilen seiner Zeitgenossen, der Autograph des auf Grund der Werke von J. J. *Fux* zusammengestellten *Magnusschen* kontrapunktischen Elementarbuchs und das Manuskript des von G. *van Swieten* umgearbeiteten Librettos des Werkes «*Die Schöpfung*», usw. besonders erwähnenswert.

2. *Die Festetics-Sammlung*. Die Musikalien der *Helikon-* (ehem. *Festetics-*) *Bibliothek* zu *Keszthely*, wurden 1948 von der Musik-Sammlung in Verwahrung genommen. Aus dem alten, hauptsächlich ungarischen Material sollen wertvolle Stücke aus den Zeiten des frühen «Verbunkos» (Werbetänze) erwähnt werden (*Kauer*, *Berner*, *Bengraf* usw.)

3. *Theatermusik-Sammlung*. Diese, etwa 3000 Stücke enthaltende Sammlung besteht aus drei großen Gruppen: Opern, Operetten, (Schauspiele mit Musikbegleitung) und Volksschauspiele. Die in der Sammlung enthaltenen Stücke von archivalischer Bedeutung sind besonders wertvoll, da sie im Falle unveröffentlichter Werke als Quellenmaterial zu betrachten sind. Das zum größten Teil unveröffentlichte Material der Volksschauspiele ist in musikgeschichtlicher und folkloristischer Hinsicht recht bedeutend. In dieser Gruppe sind in erster Reihe die Namen *Ferenc Erkel* und seine Söhne (*Gyula* und *Sándor*) zu erwähnen. Das Manuskript des Singspieles *Csernyi György* von *Gábor Mátray (Rothkrepf)* ist für die Anfänge der ungarischen Operngeschichte von großer Wichtigkeit.

4. *Komponisten-Nachlässe*. An erster Stelle sei der aus dem Wiener Schottenhof herstammende *Eduard Lisztsche* Nachlass erwähnt, welcher von unserer Musik-Sammlung 1954 erworben wurde. Er enthält Reliquien, Bücher, Musikwerke und Manuskripte, darunter 22 Briefe von *Eduard Liszt Sen.* und Stücke aus dem Zyklus *Die Winterreise* von *Schubert-Liszt*.

Béla Csuka, der 1957 verstorbene Cello-, Gamba- und Barytonkünstler vermachte seine, die Literatur der Musikinstrumente enthaltende grosse Sammlung unserer Bibliothek um spätere Forscher vergessener Instrumente zu entsprechendem Quellenmaterial zu verhelfen.

Ernö Dohnányis 22 handschriftliche Werke gingen in den Besitz unserer Sammlung 1958 durch Schenkung über. Ausser den Autographen der Oper *Tante*

Simona, der Pantomime *Der Schleier der Pierrette*, treten seine Festmesse, die *Variationen über ein Kinderlied*, sein e-Moll Klavierkonzert, Vokalwerke und Kammermusikwerke hervor.

Unter den Ferdinand *Bischoffs*chen Manuskripten (9 Stück) befinden sich Autographen von Leopold *Mozart*, *Süssmayr* und *Stadler*.

Für die ungarische Musikgeschichte sind jene Käufe und Schenkungen wichtig, die aus einem wesentlichen Teil der teilweise unveröffentlichten Werke von Ede *Poldini*, István *Kerner*, Gyula J. *Major*, György *Ruzitska*, Mór *Vavrincez* und Albert *Siklós* bestehen.

Seit 1956 sammelt die Musik-Abteilung auch Schallplatten. Von den in *Ungarn* hergestellten Platten erhält sie Pflichtexemplare. Mit dieser Tätigkeit bemüht sich unsere Bibliothek eine halbhundertjährige Lücke auszufüllen, da wir nun bestrebt sind alte Aufnahmen aufzufinden, oder diese durch Neuaufnahmen zu ersetzen, um wenigstens die bedeutendsten ungarischen Produktionen für die Zukunft zu retten.